

УДК 111.12:[379.8+004]

О.В. ПОПРАВКО (кандидат філософських наук, асистент кафедри соціології)

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Мелітополь

E-mail: 77maha77@mail.ru

СВЯТКОВИЙ І КОМП'ЮТЕРНИЙ СВІТИ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНІ ЗАСОБИ СИМВОЛІЧНОГО ОСВОЄННЯ КУЛЬТУРНОГО БУТТЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

У статті на підставі порівняльного аналізу сутнісних ознак святкового та комп'ютерного світів як форм символічного освоєння реальності уточнено місце та функціональний потенціал свята в культурному бутті сучасної людини.

Ключові слова: *символічна картина світу, віртуальна реальність, «святковий світ», «комп'ютерний світ».*

Актуальність проблеми

З давніх часів свято виступало невід'ємним елементом культури. Воно завжди було значною подією для суспільства і для кожного індивіда як унікальна форма емоційно-символічного вираження (ствердження) їх ціннісно-світоглядних установок. На сучасному етапі розвитку суспільства, коли зникає чітка межа між сакральним та профанним світами, свято все більше проникає в структуру сучасної культури, коли святковість стає допоміжною ознакою тих явищ, для яких раніше сама її природа була чужою. У результаті цього спостерігаємо ситуацією, коли свято перестає бути монопольним засобом задоволення всіх тих специфічних потреб, які викликали його появу як самостійної культурної форми символічного освоєння світу. Однією з причин цього є виникнення альтернативних символічних форм культури, зокрема віртуальної реальності, формування якої пов'язане зі становленням інформаційного суспільства.

Аналіз джерел і публікацій

Теоретико-методологічні передумови для вивчення символічних вимірів свята були закладені в його культурологічних дослідженнях – у контексті досліджень свята й сміхової та народної культури середньовіччя (М. Бахтін, А. Гуревич, Д. Ліхачов, А. Панченко), свята й гри (Й. Гейзінга, Т. Апінян, А. Мазаєв, О. Новіков, Х. Ортега-і-Гассет, Л. Ретюнських, С. Турін, Є. Фінк), свята й хронотопа культури (С. Аверинцев, А. Байбурін, М. Еліаде, Р. Кайуа, Д. Кемпбел, Ю. Лотман, В. Топоров). У працях М. Вебера, В. Дільтея, К. Гірца, Е. Гуссерля, Е. Кассіра, К. Леві-Стросса, Ю. Лотмана, Б. Малиновського, Дж. Міда, М. Мосса, В. Розанова, П. Сорокіна, П. Флоренського закладено передумови для розгляду свята з позицій його знаковості та символічно-смыслового наповнення.

Метою даної статті є уточнення місця та функціонального потенціалу свята в культурному бутті сучасної людини.

Свята є в усіх народів на всіх етапах історичного розвитку. Більше того, вони є специфічною характеристикою людського способу буття в світі, а їх «невикоріненість» у культурному бутті зумовлена екзистенційно. Людина, будучи істотою недосконалою, для специфічно людського освоєння світу знайшла необхідну підтримку в символічній реальності. Вона стала способом осягнення навколишнього світу. Як зазначив Е. Кассіер, «Людина живе відтепер не тільки у фізичному, а й у символічному універсумі. Мова, міф, мистецтво, релігія – частини цього універсума, ті різні нитки, з яких сплітається символічна мережа, складна тканина людського досвіду» [4, с. 28]. Саме цей символічний універсум стає необхідним засобом формування та відтворення картини світу, яка потрібна людині для того, щоб адекватно сприймати навколишнє, здійснювати цілепокладальну діяльність і доцільну життєдіяльність, взаємодіяти з іншими людьми. Якщо людина через психічне захворювання чи черепно-мозкову травму (А. Лурія) раптом втратить власну картину світу, то вона повністю позбавиться можливості жити в соціумі, тому що так званий «реальний світ», з яким вона щодня зустрічається, для неї нічого не буде значити сам по собі [5, 68]. Загальновизнаним у філософії культури і філософській антропології стало положення, що людина не здатна реагувати на зовнішні об'єкти, які вона не може категоризувати, назвати й пояснити, помістивши в особливе «значеннєве поле». Тільки створивши собі світ більш зрозумілий (ніж «реальний») у вигляді цілісної картини світу, людина здатна адекватно сприймати цей світ і діяти відповідно до культурних норм. Свято як символічна форма культури також бере активну участь у формуванні й відтворенні такої необхідної для людини картини світу. Завдяки сукупності знаків-символів створюється святкова картина світу – така собі «матриця», яка водночас і узагальнює, і випереджає досвід, визначає його й керує ним. Картина світу поєднує всі відомі людині образи й поняття в єдиний загальний глобальний образ, у якому знаходиться все, з чим вона зустрічається в житті. Невипадково картину світу часто порівнюють із картою, яка веде людину по життю. Незвичайно загострюючи пізнавальні можливості людини, картина світу настільки ж категорично канонізує їх, оперуючи знайомими явищами й поняттями.

Святкова картина світу характеризується яскравістю образів, емоційною насиченістю, багатством візуально-вербальних виразників символічної мови тощо. Але, мабуть, її найголовніша специфічна ознака – суперечлива єдність реального та ілюзорного. Свято одночасно існує відразу у двох сферах: реально-практичній і умовно-ігровій, тому людина, перебуваючи у святковій атмосфері, переживає внутрішні події святкового дійства як реальні, більше того, вони стають конкретними подіями її емоційно-духовного світу. Цей процес відбувається в результаті переживань (мислення) людини, які багато в чому складаються з очікувань чогось правдоподібного, можливого, а також вигаданого, нереального. Таким чином, свято – це ілюзорний світ, тому він не містить реальної загрози й

людина на святі відчуває себе в безпеці. Людина намагалась упорядкувати світ свого культурного буття не тільки за допомогою вироблення символічної картини світу, а й за допомогою символічного оволодіння часом. І свято як символічна форма культури виникло для задоволення цієї потреби. Тут повністю можна погодитись з думкою К. Жигульського, що причини появи свята, які визначили його культурний сенс, споконвічно полягали в мотивах виникнення, серед яких основні – це бажання усвідомити ритм: природний, міфічний, історичний і т. д., «... ушанувати його й позначити, пригадати важливі моменти минулого, прагнення злитись з цим ритмом і спроби справити на нього вплив, запобігти його можливим порушенням» [3, с. 57].

Створення символічного аналогу універсума стало найбільшим «проривом» людства в справі освоєння світу не тільки завдяки виробленню в культурі визначеної картини світу. Реально архаїчна людина була недосконалою у біологічному відношенні особою, що опинилась «розір'ятою між тілом і духом» (М. К. Мамардашвілі). З одного боку, людині загрожували власні руйнівні інстинкти, з іншого, – «злиття» з фізичним світом було вже досить слабким. Людина почувала свою незахищеність від природних стихій і своїх біологічних потягів. Цей страх перед реальністю збільшувало усвідомлення нею своєї кінечності, смертності. Таким чином, перехід до своєї культурної іпостасі спочатку виявився для людини переходом у світ позбавлень і необхідностей, у той час як її нова сутність все більш наполегливо заявляла про свою вільну й безсмертну предзаданність. Увесь спектр екзистенціально значущих для людини проблем знайшов своє емоційне переосмислення в символічному світі. Його витвір став першим кроком людини до подолання своєї екзистенціальної несвободи. Збагнення світу крізь призму символічного універсума, відкрило людині ключ до таємниць природи й життя як індивідуальної онтології.

Свято як символічна форма культури також виражає широкий спектр екзистенціально значущих для людини проблем. Більше того, ми поділяємо позицію тих дослідників, які обґрунтовують саме свято як екзистенціал людського буття. Так, М. О. Слюсаренко доводить, що «екзистенціал свята, конституційований як самостійний модус буття людини, зумовлений смислоутворюючими цінностями людського буття в їх соціальній динаміці» [6, 7]. Цю ж позицію відстоює І. В. Гужова, коли зазначає, що «святкове світовідчуття виникає в момент усвідомлення людиною своєї здатності будувати штучний світ культури як природний, тобто за законами гармонії. У цьому прагненні до гармонії людина виявляє свою сутність як творця й носія культури й критерій смислової доцільності своєї життєдіяльності. Таким чином, святкове світовідчуття з'являється як виправдання культурної самореалізації й продукує оптимістичний настрій індивіда й соціуму [2, с. 149].

Саме ціннісно-смысловий вимір культури виражається, відтворюється й транслюється у святі: «у святі культура з'являється не як сукупність

Поправко О.В., 2013

технологій, а як сукупність цінностей і смислів, які вона транслює в почуттєвих образах учасникам урочистостей» [2, с. 128]. У цьому теоретичному контексті необхідно враховувати, що свято не пропонує людині готового смислу, воно виводить її на шлях до нього. Причому, «святкове світовідчуття народжується не зі стабільності смислу, а через усвідомлення його втрати. У цьому простежується ще одна специфічна риса святкового смислопородження – воно не продукує нові смисли, а повертає до життя втрачені, оскільки бачить у них підстави мірила цілісності культури» [2, с. 137–138]. У процесі святкового смислопородження особливого значення набувають естетичні переживання й естетична рефлексія. Саме вони надають усім святковим діям екзистенційної переконливості та впливовості. Можна погодитись із І. В. Гужовою, що «Свято – це феномен культури, континуальна цілісність якого задається актом естетичної рефлексії, об'єктами якої виступають, з одного боку, сама людина як носій культури в пошуку гармонійної єдності своїх сутностей (природної, соціальної й індивідуальної), з іншого, культура як спосіб людської життєдіяльності, що вимагає фіксації її смислоутворюючого вектора, і де суб'єкти рефлексії прагнуть до творчої об'єктивації в символіко-комунікативних формах емоційно-естетичного переживання такого історико-культурного, міфологічного або екзистенціального досвіду, у якому людина виявляє свою діяльнісну орієнтацію до гармонізації світолюдських відносин, керуючись ідеалами краси, усвідомлюючи цілісність культури, і, тим самим, вирішуючи екзистенціально або суспільно значиму проблему» [2, с. 149-150].

Свято як екзистенціальний модус буття виникло у зв'язку з безпосереднім переживанням людиною своєї «закинутості» в світ, що знайшло прояв у міфологічному світосприйнятті. У цьому сенсі «свято у своїх сутнісних і функціональних основах є ритуалізованим способом виправдання оптимізму культурного здійснення, оскільки ніякий інший артефакт не виражає в культурі людської гордості й радості як здатності гармонізувати свої відносини зі світом» [2, с. 150]. Як екзистенціальний модус буття, свято також невідривно пов'язане з переживаннями людиною своєї кінечності, смертності. Але й у цьому екзистенційному вимірі воно продукує оптимістичне світовідчуття. Як зазначає з цього приводу М. О. Слюсаренко, «у святі кристалізуються цінності відродження життя в його духовності через здатність «ставити себе перед обличчям смерті», утримуючи у святі тріаду «життя – смерть – відродження» [6, 7].

Свято є основоположним і невід'ємним елементом культурного буття людини, причому таким, який не належить певному синхронному зрізу культури, а пронизує її наскрізь, конституюючи її антропо-соціальний вимір. Його виникнення в культурі на початку соціальної історії зумовлене низкою специфічно людських родових потреб, без задоволення яких неможливим було утвердження людини у бутті в її людській, антропо-соціальній якості. У соціальній історії людини, починаючи з самих її витоків, свято виступало

універсальною формою емоційно-символічного вираження, ствердження й трансляції найважливіших ціннісно-світоглядних установок культури в її конкретній суспільно-історичній формі. Але, разом із визнанням «вічності», не можна заперечувати і той безсумнівний факт, що свято як символічний спосіб та форма задоволення фундаментальних, а також й історично змінних потреб соціокультурного буття людини має конкретно-історичний характер. Культура Постмодерну відзначається кардинальними трансформаціями в усіх сферах людського життя, зокрема, головним виробником реальності в ній стає простір, що твориться новими комп'ютерними та Інтернет-технологіями. Спеціаліст в галузі віртуальної реальності У. Брикен вважає, що віртуальна реальність навряд чи стане схожою на реальний світ, тому що людська уява прагне не повторити цей світ, а заповнити прогалини в ньому [1, с. 293]. Однак її вплив на життя, у тому числі й святкове, людини не можна заперечувати. Суттєвим конкурентом «святкового світу» як символічного засобу компенсації того, чого людині бракує в повсякденному житті, сьогодні стає простір, створений комп'ютерними та Інтернет-технологіями, так званий «комп'ютерний світ».

Віртуальна реальність «комп'ютерного світу», надає людині нові можливості виходу за межі повсякденності, буденності, можливості символічно перевершити себе, відчувати себе деміургом, «рятівником Всесвіту», вийти в інобуття, обравши собі якийсь «електронний нік» («nickname»), як раніше маску чи карнавальний костюм, вийти за межі свого соціального статусу, віку, статі, навіть людяності. У процесі розвитку віртуальних світів стало зрозумілим, що створювана людиною віртуальна реальність відображає соціальну реальність сучасного світу, зокрема, брак «спільності», «переживання емоцій», «інтерактивності», «самореалізації» тощо. Комп'ютерна віртуальна реальність стає простором компенсації комунікативної та святкової реальності. Вона, так само як раніше віртуальна реальність свята, створює потужний ефект виходу у світ позабуденний, яскравий, феєричний, наповнений новими враженнями й розвагами. «Комп'ютерний світ», так само як і «святковий світ», пропонує людині різноманітні (швидше широкі, ніж глибокі) можливості інформаційного обміну й комунікації в «просторі свободи», але сам цей простір є вже не стільки символічним, скільки симулятивним. Традиційне свято створює омріяний ілюзорний світ, але це такий омріяний світ, в якому не просто тимчасово зникають буденні проблеми та негаразди, а ще й концентруються найважливіші для людини сакральні смисли. Свято – це найбільш інтенсивний засіб вільного освоєння культурного тезаурусу цінностей і смислів людського буття за допомогою їх конкретно-наочної символічної репрезентації й безпосереднього переживання індивідом. У комп'ютерному ж віртуальному світі свобода не є ані дією відповідно до усвідомленої необхідності, ані дією на особисту відповідальність, ні вільним проявом творчих потенцій та інтенцій особистості. Це більше заявка на свою ілюзорну «всеможивість». Але в сучасних умовах така «спокуса можливістю, як зазначає І. В. Степаненко, – може обернутися виникненням

постлюдської свідомості, або взагалі антропологічною катастрофою – світом і без людини, і без свідомості» [7, с. 108]. І далі українська дослідниця роз'яснює: «Загроза виникнення постлюдської свідомості зумовлена виникненням віртуальної реальності, в якій людина може випробувати будь-які можливості, бути ким завгодно, існувати неначе Бог. Але в той час, коли людська свідомість локалізована на екрані комп'ютера, тіло людини залишається по цей бік екрану й час від часу нагадує про себе, заважаючи людині бути «всеможливою». Логічне завершення прагнення бути «всеможливою» – позбавитись свого тіла, синтезувавши свою свідомість із комп'ютером. Причому із розвитком нанотехнологій і комп'ютерних технологій такий сценарій може бути реалізований, за оцінкою фахівців, вже через двадцять – тридцять років. Такий синтез і буде означати виникнення постлюдської свідомості. Загроза виникнення постлюдської свідомості також пов'язана з тим, що людина втратила свою автентичність, свою духовну визначеність і нездатна налагодити діалогічні стосунки із Іншим, стосунки, які також мають невід'ємну духовну основу. А все це й призводить до того, що єдиним вартим уваги Іншим для людини стає Комп'ютер» [7, с. 108]. До цього можна додати, що сьогодні Інтернет-простір створює широкі можливості для маніпуляції свідомістю людини (як суспільною, так й індивідуальною), коли втрачається здатність критично осмислювати оточуючі об'єкти, а відповідно – навколишній світ. У результаті людина стає заручником культури, яку вона сама створює.

Отже, за всією схожості між «святковим світом» і віртуальною реальністю «комп'ютерного світу» як символічними формами культури між ними існують і якісні відмінності, що унеможлиблюють їхнє взаємопоглинання, заміну першого другим через локалізацію свята на екрані комп'ютера. Свято виступало одним з найважливіших механізмів збереження культурної ідентичності й здійснення індивідом культурної самоідентифікації. Натомість, у «віртуальних спільнотах», які створює Інтернет, ідентичність зводиться до химерних умовних знаків, на зразок прізвиська («nick-name») або піктограми зі стандартного набору. Така ігрова ідентичність, коли індивіди не закріплюються за певними культурними зразками та традиціями, а вільно змінюють їх подібно до масок, залежно від конкретної комунікативної ситуації, при її перетворенні на домінанту особистості, може ускладнити як процес її культурної самоідентифікації, так, через це, і поглибити кризу культурної ідентичності, яка становить загрозу культурному буттю людини. Посттрадиційна культура в цілому пропонує широкий спектр готових зразків і стилів поведінки. Люди вибирають на символічному ринку необхідні зразки й намагаються імплантувати їх у тканину свого повсякденного життя. Одним із механізмів полегшення такого вибору в традиційній культурі було свято. Зараз же людина повинна здійснювати вибір самотужки і для неї дуже важливо не помилитися, не перенести без критичного переосмислення досвід та ігрову ідентичність, здобуті в комп'ютерній віртуальній реальності, в дійсність.

У цьому контексті варто звернути увагу ще на один момент. Символічний обмін, інформаційні інтеракції й комунікація в Інтернеті безпосередньо не регламентуються моральними нормами та законами, тут панує відносна анархія й «вседозволеність» (хоча й існують модератори, які контролюють порядок на чатах). Така «вседозволеність» притаманна й святку, але там цілком усвідомлюється її умовність і обмеженість рамками святкового хронотопу, що не припускає її перенесення в реальне життя. У комп'ютерній віртуальній реальності ефект «вседозволеності» поєднується з ефектом «всеможливості», що може породити ілюзію релятивності будь-яких моральних норм і культурних регламентацій. Зараз вже дуже добре відомі негативні наслідки перенесення моделей поведінки із комп'ютерної віртуальної реальності в соціальну.

Висновки. Отже, у результаті здійсненого нами порівняльного аналізу «святкового світу» та «комп'ютерного світу» як символічних форм культури, можемо зробити висновок, що вони мають спільні ознаки (створюють ілюзорний світ, дають можливість людині стати досконалою й неперевершеною, характеризуються яскравістю образів, емоційною насиченістю, символічною мовою тощо), але не можна їх урівнювати, оскільки свято – це більш інтенсивний засіб вільного освоєння культурного тезаурусу цінностей і смислів людського буття за допомогою їх конкретно-наочної символічної репрезентації й безпосереднього переживання індивідом.

Перспективи подальших досліджень

Сьогодні важливим завданням є підтримання й зміцнення символічного потенціалу свята, яке не можливо вирішити одномоментними простими засобами. Головним є формування культури святкування як складової загальної світоглядної та духовної культури суспільства й особистості, заснованої на принципі буття (Е. Фромм) як своєрідного «вміння святкувати» – розуміти сакральні смисли, які виражає певне свято, знати його обрядово-ритуальні засоби, володіти «мовою», знаково-семіотичними засобами символізації тощо.

Список використаної літератури

1. Велик А. А. Культурология. Антропологические теории культур / А. А. Велик. – М. : Наука, 1999. – 241 с.
2. Гужовая И. В. Праздник как феномен культуры в контексте целостного подхода : дисс. ... кандидата философ. наук : 09.00.13 / Гужовая Ирина Викторовна. – Томск, 2006. – 164 с.
3. Жигульский К. Праздник и культура. Праздники старые и новые: Размышления социолога / К. Жигульский; [пер. с польского и вступ. ст. А. И. Арнольдова]. – М. : Прогресс, 1985. – 336 с.
4. Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке / Э. Кассирер. – М. : Гардарики, 1998. – 780 с. – (Лики культуры).
5. Коршунова Л. С. Воображение и рациональность. [Текст] Опыт методологического анализа познавательных функций воображения. / Л. С. Коршунова, Б. И. Пружинин. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 182 с.
6. Слюсаренко М. А. Праздник как объект философской рефлексии: онтологический статус и экзистенциальный смысл : дисс. ... кандидата философских наук

: 09.00.01 / Слюсаренко Марія Александровна. – Кемерово, 2007. – 196 с.

7. Степаненко І. В. Концептуалізація духовності у контексті постметафізичних імплікацій у філософії свідомості духу / І. В. Степаненко // Практична філософія. – 2011. – № 4 (42). – С. 103–108.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Velik A. Cultural Studies. Anthropological theory of culture / A. Velik. – Moscow: Nauka, 1999. – 241 p.

2. Guzhova I. Festival as a cultural phenomenon in the context of a holistic approach: thesis. ... candidate of philosophical sciences: 09.00.13 / Guzhov Irina. – Tomsk, 2006. – 164 p.

3. Zhigulskiy K. Holiday and culture. Holidays old and new: Reflections sociologist / K. Zhigulskiy, [translated from Polish and entry. A. Arnoldov]. – Moscow: Progress Publishers, 1985. – 336 p.

4. Cassirer E. Favorites. Experience of a man / E. Cassirer. – Moscow: Gardarica, 1998. – 780 p. – (Faces of Culture).

5. Korshunova L. Imagination and rationality. [Text] The experience of methodological analysis of the cognitive functions of the imagination. / L. Korshunova, B. Pruzhinin. – Moscow: Moscow State University Press, 1989. – 182 p.

6. Slyusarenko M. Holiday as an object of philosophical reflection: the ontological status and existential meaning: diss. ... candidate of philosophical sciences: 09.00.01 / Slyusarenko Maria. – Kemerovo, 2007. – 196 p.

7. Stepanenko I. Conceptualizing spirituality in the context postmetaphysical implications in the philosophy of mind spirit / I. Stepanenko // Practical Philosophy. – 2011. – № 4 (42). – S. 103–108.

О. В. ПОПРАВКО

Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого, Мелитополь

E-mail: 77maha77@mail.ru

ПРАЗДНИЧНЫЙ И КОМПЬЮТЕРНЫЙ МИРЫ КАК АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ СРЕДСТВА СИМВОЛИЧЕСКОГО ПОЗНАНИЯ КУЛЬТУРНОГО БЫТИЯ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

В статье на основании сравнительного анализа сущностных характеристик праздничного и компьютерного миров как форм символического освоения реальности уточнено место и функциональный потенциал праздника в культурном бытии сучасного человека.

Ключевые слова: символическая картина мира, виртуальная реальность, «праздничный мир», «компьютерный мир».

O. POPRAVKO

Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical universitet, Melitopol

E-mail: 77maha77@mail.ru

HOLIDAY AND COMPUTER WORLDS AS AN ALTERNATIVE MEANS OF SYMBOLIC COGNITION CULTURAL LIFE MODERN MAN

In the article on the basis of a comparative analysis of the essential characteristics of the holiday and PC worlds as a form of symbolic exploration of reality, refined place and functional potential of of the holiday in the cultural existence of modern man.

Keywords: symbolic picture of the world, virtual reality, «a holiday world», «Computer World».

Стаття надійшла до редколегії 20.03.13

Прийнята до друку 25.03.13

Рецензент: д.філософ.н., проф.Попов С.М.